

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
DAVLAT VA HUQUQ INSTITUTI

Устозлар таваллудининг 100 йиллиги олдида

**УМРДОШ, ФИКРДОШ ҲУҚУҚШУНОС
ОЛИМЛАР – ИКРОМ ЗОКИРОВ ВА
МАМЛАКАТ ВОСИҚОВА ЎҚИШЛАРИ**

Республика илмий конференцияси

Тошкент – 2024

*Қолгон киши касби илмдин заҳмат аро,
Фиқҳ ўргансун саъй ила ул меҳнат аро,
Илм ичра шараф фиқҳда бил нисбат аро –
Ким сарвар эрур фақиҳ бу уммат аро.*

Алишер Навоий

Мазкур тўпلامдан устозлар таваллудининг 100 йиллиги олдидан Давлат ва ҳуқуқ институтида 2024 йил 11 мартада бўлиб ўтган “Умрдош, фикрдош ҳуқуқшунос олимлар – Икром Зокиров ва Мамлакат Восикова ўқишлари” мавзусидаги Республика илмий конференцияси материаллари ўрин олган. Материаллар оммавий ҳуқуқнинг айрим соҳалари, хусусий ҳуқуқнинг турли соҳаларига бағишланган.

Умрдош, фикрдош ҳуқуқшунос олимлар – Икром Зокиров ва Мамлакат Восикова ўқишлари / Илмий тўпلام. – Тошкент: ЎзФА Давлат ва ҳуқуқ институти, 2024. 598 б.

Нашр учун масъуллар: М.Турғунов, О.Оқюлов, М.Х.Баратов,
С.Бабакулов

Масъул муҳаррирлар: О.Оқюлов, М.Х.Баратов

Тўпلام материалларида келтирилган факт, рақам ва бошқа далиллар учун муаллифлар масъулдирлар.

УДК 92 (092) (575.1)

© ЎзФА Давлат ва ҳуқуқ институти, 2024

ҳуқуқий ҳужжатларни тизимлаштириш ва кодекслаштириш, хотин-қизларнинг ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида фаоллигини таъминлаш, уларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, жиноятчиликнинг олдини олиш ва жиноят содир этиб жавобгарликка тортилганларни қайта тарбиялашда жамоатчиликнинг ролини ошириш кабилар бўйича кўтарилган муаммолар ва уларнинг ечимлари ҳақидаги таклиф ва тавсиялар нафақат ўз даври учун, балки ҳозирги давр учун ҳам ўта долзарбдир. Улар келажақда ўнлаб илмий-тадқиқот ишларининг мавзуси бўлиши мумкин.

Окюлов Омонбой,
ЎзФА Давлат ва ҳуқуқ институти бош илмий ходими,
юридик фанлар доктори, профессор
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган юрист

Ўзбекистон қонунларини ТРИПС битими билан уйғунлаштириш – мамлакатимизни ЖСТга аъзолигининг муҳим шарти

Жаҳон савдо ташкилотининг асосий ҳужжатларидан бири – ТРИПС битими ҳисобланади. У савдо соҳасида интеллектуал мулкка нисбатан ҳуқуқлар тўғрисида битим маъносини англатади. Битим VII бўлим, 73-моддадан иборат. ТРИПС битими: кириш, 1-қисм – умумий қоидалар ва асосий тамойиллар, 2-қисм – интеллектуал мулк бўйича ҳуқуқларнинг мавжудлиги, ҳажми ва фойдаланишга доир нормалар тўғрисида, 3-қисм – интеллектуал мулк бўйича ҳуқуқларга риоя қилинишини таъминлаш, 4-қисм – интеллектуал мулк бўйича ҳуқуқларни олиш ва амал қилишини сақлаш ва бу билан боғлиқ *inter partes* таомиллари, 5-қисм – низоларни олдини олиш ва хал қилиш, 6-қисм – ўтиш даври келишувлари, 7-қисм – институтционал тадбирлар, яқунловчи қоидалардан иборат тизимда ёритилган. ТРИПС битимида умумий қоидалар билан бир қаторда, муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар, товар белгилари, географик кўрсаткичлар, патентлар, топология (топография) интеграл микросхемалари, ёпиқ ахборотларни ҳимоя қилиш масалаларига алоҳида урғу берилган. ТРИПС битимида айна пайтда

интеллектуал мулкнинг алоҳида объектларни ҳуқуқий муҳофазасини белгиловчи, саноат мулкни ҳимоя қилиш бўйича Париж конвенцияси, адабий, бадий асарларни ҳимоя қилиш бўйича Берн конвенцияси, фонограммалар бўйича Рим конвенцияси, интеграл микросхемаларга нисбатан интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш тўғрисида шартнома нормаларига риоя қилиш алоҳида таъкидланади.

Электрон ҳисоблаш машиналари учун дастурлар, унинг чиқувчи матни ҳам ва объект коди ҳам Берн конвенциясига мувофиқ адабий асар сифатида ҳуқуқий муҳофаза қилиниши белгилаб қўйилган. ТРИПС битимининг 6-моддасида интеллектуал мулкка нисбатан мутлақ ҳуқуқлар тугашига алоҳида эътибор қаратилган. Унга кўра, низоларни хал қилиш мақсадида ТРИПС битими 3-моддасидаги миллий режим, 4-моддасидаги энг қулай режим ва ушбу битимни ҳеч қайси нормаси интеллектуал мулк ҳуқуқини тугаши бўйича масалани хал қилинишида фойдаланиши мумкин эмас.

ТРИПС битимининг асосий принциплари сифатида ТРИПС битимининг аъзолари ўз қонунларини ишлаб чиқиш ва ўзгартиришда аҳолини сихат саломатлигини ва овқатланишини муҳофаза қилиш учун зарур бўлган ва ижтимоий иқтисодий ва техник ривожланиш соҳаларида муҳим ҳаётӣ, ижтимоий манфаатларга ёрдам бериш мақсадида чоралар қабул қилиши мумкин. Бироқ ушбу чоралар ТРИПС битими қоидаларига мувофиқ бўлиши талаб этилади. ТРИПС битими қоидаларига мувофиқ бўлиши шарт асосида тегишли чоралар интеллектуал мулк эгалари томонидан ҳуқуқларни суистеъмол қилишни олдини олиш учун зарур бўлиши ёки технологияларни халқаро узатишга ноқулайликлар вужудга келтириши ёки савдони асоссиз равишда чеклаш амалиётига қарши қаратилган бўлиши талаб этилади.

Шуни таъкидлаш ўринлики, ТРИПС битимини илмий таҳлил этиш бўйича муайян илмий тадқиқотлар амалга оширилган. Жумладан, А.А.Собелева (Соглашения под торговым аспектам прав интеллектуальной собственности), А.И.Абдулин (Правовая охрана интеллектуальной собственности и роль международных организации в ее развитии (на примеры ООН и ее специализированных учреждений), В.М.Шумилов (Соглашения под торговым аспекты прав интеллектуальной

собственности (ТРИПС): влияние на сферы образование в мире в света предстоящего выступлении России и ВТО), Л.В.Шербачева (Защита интеллектуальных прав членами Всемирными Торговой Организации), А.А.Карцхия (Российские правообладатели в условиях ВТО), И.В.Зенкин (Право Всемирной Торговой Организации) каби илмий тадқиқотларни амалга оширишган. Айни пайтда мамлакатимизда М.Нажмиддинов (ТРИПС битими Ўзбекистон қонунчилиги доирасида географик кўрсаткичлар муҳофазаси), Е.Канязов (Географические указание – новый эффективный инструмент социальный экономический развития регионов), Ш.Алмасова (ТРИПС битими нормаларини Ўзбекистон Республикаси интеллектуал мулк қонунчилигига имплементация қилиш муаммолари), А.Юлдошев (Географик кўрсаткич тушунчаси ва иктисодиётни мустахкамлашда тутган ўрни) каби илмий ишланмалар амалга оширилган. Шунингдек, ТРИПС битими бўйича профессор Б.Тошев, ушбу сатрлар муаллифи, профессор Н.Имомов, профессор С.Ғуломовлар томонидан ҳам муайян тадқиқотлар амалга оширилган¹. Айни дам ушбу масала билан боғлиқ Давлат ва ҳуқуқ институтида М.Х.Баратов, О.Оқюлов, Р.Хақимов, Б.Ақромходжаевлар томонидан “Жаҳон савдо ташкилоти ҳужжатларини Ўзбекистон қонунчилигига имплементация қилиш истиқболлари” номли илмий-тадқиқот амалга оширилмоқда.

Мамлакатимизда Ўзбекистон Республикасининг ЖСТга аъзо бўлиши бўйича реал ҳаракатлар 2017 йилдан кейин бошланганини эътироф этмоқ лозим. Шу пайдан бошлаб бу соҳада музокаралар жонланди. Шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси қонунларини ТРИПС битимига мослаштириш бўйича йўл хариталари ишлаб чиқилди, эксперт гуруҳлари фаолияти йўлга қўйилди. Бу соҳада дастлабки қадамлардан бири сифатида 2021 йил 21 августда қабул қилинган ЎРҚ–709-сон Қонунни мисол сифатида кўрсатиш мумкин². Бунга кўра Фуқаролик кодексининг 1065-моддасига, “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги, “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар

¹ О.Оқюлов. Интеллектуал мулк ҳуқуқий мақомининг назарий ва амалий муаммолари. –Тошкент: ТДЮИ, 2004; О.Оқюлов, Х.Исоқов, М.Қаландарова, И.Насриев ва бошқалар. Интеллектуал мулк эгалари ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш тизими: миллий ва хорижий тажриба. –Тошкент: Судьялар олий мактаби, 2023.

² // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.08.2021 й., 03/21/709/0808-сон.

тўғрисида”ги Қонунга ўзгартиришлар киритилди ва муаллифлик ҳуқуқи муаллифнинг бутун ҳаёти давомида ва унинг вафотидан кейин 70 йил давомида амал қилади, деб кўрсатилди. Аниқлик нуқтаи назаридан шуни таъкидлаш ўринлики, гап бу ўринда муаллифни асарларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларнинг амал қилиш муддати тўғрисида кетмоқда. Муаллифлик ҳуқуқи кенг маънода илмий бадиий асарларга нисбатан ҳуқуқлар мажмуасини англатади. Тор маънода муаллифлик ҳуқуқи муаллифни ўз асарига нисбатан бўлган мулкӣ ва шахсий ҳуқуқлар мажмуаси сифатида талқин этилади. Бу ўринда шуни таъкидлаш ўринлики, ТРИПС битими мазмунидан фан, адабиёт, санъат асарларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни амал қилиш муддатини ўша пайтда амалда бўлган 50 йилдан 70 йилга узайтириш зарурӣ шарт сифатида белгиланмаган. Агарда ТРИПС битими бу соҳада Берн конвенцияси стандартларини асос қилиб олган бўлса, 50 йиллик муддат Берн конвенцияси талаблари бўйича энг минимал муддат талабига жавоб беради. Лекин экспертлар гуруҳи важларига кўра, Европанинг кўп мамлакатларида 70 йил ва ундан кўпроқ муддатлар белгиланганлиги, бу ўзига хос Евростандарт бўлиб қолганлиги ва агар Евростандарт Ўзбекистон қонунига киритилса, Европа давлатларининг Ўзбекистонни ЖСТга аъзо бўлиш соҳасида хайрихоҳликларига сабаб бўлиши кўрсатилди. Бу важлар қай даражада ўринли эканлиги тўғрисида чуқур мулоҳаза юритиш махсус тадқиқотларни талаб этади. Лекин оддий мантиқан фикр юритганда ҳам, шуни айтиш мумкинки, ушбу киритилган ўзгаришлар иқтисодий жиҳатдан олганда, мамлакатимиз манфаатларига жавоб бериши муайян шубҳа туғдиради. Агар шоу-бизнес соҳасида етакчи индустрия АҚШ ва Европа эканини ҳисобга олсак, бу ҳолда мамлакатимизда Ғарбда тайёрланган фан, адабиёт, санъат асарларига нисбатан ўзбекистонлик фойдаланувчилар зиммасига яна 20 йил кўшимча тўлов тўлаш мажбурияти юкланганини пайқаш мумкин. Тўғри, ўзбекистонлик ҳуқуқ эгалари учун ҳам худди шундай муддат амал қилади. Бироқ Европа ҳуқуқ эгаларига тўланадиган тўлов билан ўзбекистонлик ҳуқуқ эгаларига европалик фойдаланувчилар томонидан тўланадиган тўловлар нисбати қандай эканини фарқлаш учун мутахассис бўлиш шарт эмас.

2022 йил 3 мартда ЎРҚ–757-сон “Географик кўрсаткичлар тўғрисида”ги Қонун қабул қилинди¹.

Товарни муайян географик объект ҳудудидан келиб чиққан товар сифатида идентификацияловчи белги географик кўрсаткич деб эътироф этилиб, унда товарнинг сифати, ном қозонганлиги ёки бошқа хусусиятлари (бундан буён матнда товарнинг хусусиятлари деб юритилади) унинг географик жиҳатдан келиб чиқишига сезиларли даражада боғлиқ бўлади. Мазкур географик объект ҳудудида товарни ишлаб чиқаришнинг товарнинг хусусиятларини шакллантиришга жиддий таъсир кўрсатадиган босқичларидан лоақал биттаси амалга оширилиши керак.

Географик кўрсаткичларни ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилиш уни Қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказиш асосида, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ амалга оширилади.

Чет эл географик кўрсаткичларини Ўзбекистон Республикаси ҳудудида муҳофаза қилиш фақат тегишли белги ўзи келиб чиққан мамлакатда муҳофаза қилинган тақдирдагина амалга оширилади.

Агар географик кўрсаткични рўйхатдан ўтказган шахс муайян сифати, ном қозонганлиги ёки бошқа хусусиятлари сезиларли даражада унинг географик келиб чиқишига боғлиқ бўлган товарни ишлаб чиқараётган бўлса, мазкур шахс ушбу географик кўрсаткичдан фойдаланиш ҳуқуқини олади.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ушбу қонун қабул қилиниши билан берган баёнотида хусусан қуйидагиларни алоҳида таъкидлайди.

Бугунги кунда Ўзбекистон дунёга очилмоқда, туризм салоҳияти кенгаймоқда ва республикамизнинг ҳар бир ҳудудининг ўзига хос табиати ва анъаналари мавжуд бўлиб, уларни жаҳон миқёсида машҳурликка эришишида албатта ҳудудий брендларни ривожлантириш ва уни шу ҳудуд билан боғлиқлигини кўрсатишда интеллектуал мулк объектларнинг бир тури бўлган географик кўрсаткичларнинг ўрни бекиёс ҳисобланади.

Географик кўрсаткичлар халқаро амалиётда кенг тарқалган бўлиб, хусусан, Жаҳон савдо ташкилотига аъзо давлатлар

¹ // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 04.03.2022 й., 03/22/757/0181-сон.

иштирок этувчи 1994 йилда имзоланган Интеллектуал мулк ҳуқуқларининг савдо жиҳатлари бўйича битимда (ТРИПС) ҳам ўз аксини топган. 2015 йили қабул қилинган келиб чиққан жой номи ва географик кўрсаткичлар тўғрисидаги Лиссабон битимнинг Женева акти эса ушбу муносабатларни тартибга солувчи махсус халқаро шартномалардан бири ҳисобланади.

Таъкидлаб ўтиш лозимки, Европа Иттифоқига кирувчи давлатларда 3000 дан ортиқ, Россия Федерациясида 230 дан ортиқ географик кўрсаткичлар ва товар келиб чиққан жой номлари рўйхатдан ўтказилган. Бундан ташқари, Испанияда биргина гўшт бўйича 16 та географик кўрсаткич, Грузияда эса вино бўйича 20 га яқин географик кўрсаткичлар рўйхатдан ўтказилган.

Чет элдаги географик кўрсаткичларга мисол қилиб “Switzerland” ёки “Swiss” (соатлар), “Feta” (пишлоқ), “Gorgonzola” (пишлоқ), “Mozarella di Bufala” (пишлоқ), “Gouda Holland” (пишлоқ), “Vodka of Finland” (ароқ), “Irish Whiskey” (виски), “Scotch Whisky” (виски), “Champagne” (вино), “Кубанский картофель”, “Тульский самовар” ва бошқаларни кўрсатиш мумкин.

Мамлакатимизда ҳозирги кунга қадар 5 та шундай интеллектуал мулк объектлари Адлия вазирлигидан рўйхатдан ўтган, шу жумладан “Зомин тандир гўшти”, “Марғилон адреси”, “Марғилон атласи”, “Кўқон пичоқлари” ва “Ғиждувон шашлик”.

Шу ўринда маҳаллий тадбиркорлик субъектлари географик кўрсаткич билан белгиланган маҳсулотларни ишлаб чиқаришни муваффақиятли ривожлантириши мумкин. Сабаби, Ўзбекистоннинг деярли барча ҳудудларида географик кўрсаткичлар сифатида рўйхатдан ўтказилиши мумкин бўлган ноёб маҳсулотлар мавжуд. “Чуст пичоғи”, “Бухоро гилами”, “Бахмал олмаси”, “Мирзачўл қовуни”, “Самарқанд нони”, “Қашқадарё тандир гўшти”, “Паркент узуми”, “Кўқон гилоси” ва шу каби товарлар Ўзбекистондан ташқарида ҳам илгаридан машҳур ҳамда истеъмолчилар ушбу товарларнинг сифати ва ном қозонганлиги учун жуда қадрлайди.

Эътибор қаратиш жоизки, географик кўрсаткичлар товар белгиларидан кескин фарқ қилади. Хусусан, товар белгисида истеъмолчилар маҳсулот ишлаб чиқарувчини уларнинг товар белгиси орқали таниб олади ва товар белгиси уни тасарруф этиш

учун бир шахсга, баъзида жамоавий келишган ҳолда бир нечта шахсларга тегишли бўлади. Бунда товар белгиси шартнома ёки лицензия шартномаси асосида ўзга шахсларга берилиши мумкин.

Географик кўрсаткичда эса аксинча, у аниқ бир шахсга тегишли бўлмасдан ундан фойдаланиш ҳукуқи худди шу географик объектда жойлашган (Фуқаролик кодексининг 46-моддасига мувофиқ юридик шахснинг жойлашган ери у давлат рўйхатидан ўтказилган жой) ва худди шундай хусусиятларга эга бўлган товар ишлаб чиқараётган ҳар қандай юридик ёки жисмоний шахсга ҳам берилиши мумкин. Бунда географик кўрсаткичдан фойдаланиш ҳукуқига эга бўлган шахс ўз ҳукуқини бошқа шахсларга беришга йўл қўйилмайди.

Географик кўрсаткични рўйхатдан ўтказиш учун қонунга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига муайян географик объектда жойлашган ва ушбу объектнинг номидан ўзи ишлаб чиқараётган товарни белгилаш учун фойдаланаётган бир неча юридик ёки жисмоний шахс талабнома топширишлари мумкин.

Шунингдек, юридик ва (ёки) жисмоний шахсларнинг манфаатларини ифодаловчи нодавлат ноижорат ташкилотлар (масалан, Савдо-саноат палатаси, “Ҳунарманд” уюшмаси ва х.к.) ва тегишли географик объект жойлашган ҳудуддаги маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органи томонидан ҳам географик кўрсаткични рўйхатдан ўтказиш учун талабнома беришлари мумкин.

Рўйхатдан ўтган географик кўрсаткичдан фойдаланишни истаган тадбиркорлик субъекти белгиланган тартибда (Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган Маъмурий регламент) Адлия вазирлигига талабнома топширишлари мумкин. Албатта бунда тадбиркорлик субъекти ушбу географик объектда жойлашган ва тегишли товарни ишлаб чиқараётган бўлиши лозим.

Талабнома Адлия вазирлиги томонидан белгиланган тартибда экспертизадан ўтказилади ва натижаси бўйича географик кўрсаткичдан фойдаланиш бўйича гувоҳнома берилади ҳамда гувоҳноманинг амал қилиш муддати унинг эгаси томонидан берилган аризага кўра ҳар сафар 10 йилга узайтирилиши мумкин.

Гувоҳноманинг эгаси географик кўрсаткичдан қонунга зид бўлмаган ҳар қандай усулда фойдаланишга ҳақли. Масалан, ишлаб чиқаришда, сотишда, кўргазмаларда, экспорт қилишда, рекламаларда, тегишли ҳужжатларда қўлланилади. Бунда географик кўрсаткич билан бир қаторда айлана ичига олинган, лотин алифбосидаги “GI” ҳарфлари тарзидаги огохлантирувчи тамға қўйилиши мумкин бўлиб, у товарда ёки унинг ўровида қўлланилган белги Ўзбекистон Республикасида рўйхатдан ўтказилган географик кўрсаткич эканлигини билдиради.

Географик кўрсаткичдан қонунга хилоф равишда фойдаланилган ёки у билан адаштириб юбориш даражасида ўхшаш бўлган белгилардан фойдаланилган товарлар, товарларнинг ёрликлари, ўровлари контрафакт ҳисобланади ва қонунда белгиланган тартибда жавобгарлик келтириб чиқаради.

Алоҳида таъкидлаш жоизки, географик кўрсаткичлар ваколатли давлат органлари, шу жумладан адлия органлари томонидан интеллектуал мулк объектнинг бошқа турлари (товар белгиси, ихтиро, селекция ютуғи, муаллифлик ҳуқуқи ва б.) билан тенг равишда ҳуқуқий ҳимоя қилинади.

Географик кўрсаткичларни рўйхатдан ўтказишни хоҳловчи ишлаб чиқарувчилар сони кўпайиши минтақавий брендларни ривожлантиришга хизмат қилади ва ишлаб чиқарувчилар географик кўрсаткич билан ҳимояланадиган кўшимча қийматга эга ўз маҳсулотини сотишдан катта фойдага эга бўлади.

Шунингдек, ҳудудларга туристик оқимининг кўпайишига, “гастрономик туризм”ни ривожлантиришга ва умуман, ҳудудларнинг туристик жозибадорлигини оширишга ёрдам беради¹.

ТРИПС битимининг муҳим талабларидан бири бўлиб интеллектуал мулк эгаси ҳуқуқларини бузганлик учун жавобгарлик чорасининг муқаррарлиги ҳисобланади. Лекин афсуски мамлакатимизда бу соҳада жиддий ижобий ютуқлар мавжуд деб айтиш қийин. Одатда бундай ҳолатларда суд етказилган зарарни ундириш, ёхуд ҳуқуқбузарлик натижасида олинган даромадни ҳуқуқ эгасига олиб бериш, шунингдек, маънавий зиён етган бўлса маънавий зиённи ундириши лозим. Лекин амалиётда етказилган зарарни ҳисоблашни аниқ

¹ Географик кўрсаткичлар минтақавий брендларни ривожлантиришга хизмат қилади // <https://adliya.uz/uzb/posts/geogarafik-korsatkichlar-mintaqaviy-brendlarni-riv>.

методологияси мавжуд эмас. Чунки бу соҳада ҳуқуқбузар қанча даромад олганлигини аниқлаш ҳам қийин. Шу сабабли ҳам энг аввал “Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида”ги Қонунда ва кейинчалик “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонуннинг 65-моддасида компенсация ундириш чоралари белгилаб қўйилди. Айниқса, бу чора Юлдуз Усмоновага нисбатан Мирзо Улуғбек туманлараро фуқаролик ишлари бўйича суди томонидан қўллангандан кейин ушбу чоранинг самарадорлиги бўйича муайян ижтимоий фикр пайдо бўлди, ва ниҳоят, ушбу чора ФКнинг 1090-моддасида саноат мулки патентига нисбатан белгилаб қўйилди ва товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари бўйича ҳуқуқбузарликлари учун ҳам компенсация жавобгарлик чораларини белгилаш бўйича лойиҳалар тайёрланмоқда. Албатта, суд амалиётида зарарни ундириш ёки олинган даромадни олиб бериш нисбатан қийин жараён ҳисобланади. Компенсация чорасини қўллашда эса, суд минимал ва максимал миқдор ўртасида муайян ҳажмдаги кўрсаткични белгилашга ҳақли. Бунда суд ҳал қилув қарори устидан шикоят берилган тақдирда ҳам уни бекор қилиш эҳтимоли жуда кам. Бироқ компенсация чораси ҳуқуқбузарлик узок, давомли муддатда рўй берганда ўзини оқлайди. Қисқа эпизодик ҳолатларда ҳам компенсация чораларини қўллаш суд қарорлари адолатлилиги мезонларига тўғри келади, деб айтиш қийин. Компенсация чораларини ягона жавобгарлик чораси сифатида белгилаб қўйилиши ТРИПС битимининг талаби эмас. ТРИПС битимининг талаби жавобгарликнинг муқаррарлигидадир. Компенсация чоралари жавобгарлик чоралари муқаррарлигини муайян маънода таъминлай олади, чунки у судлар учун қулай ва муқобили бўлмаган жавобгарлик чораси ҳисобланади. Ҳозирча бу чора ТРИПС битимида риоя қилинишини таъминловчи ўзига хос юридик восита сифатида танлаб олинди. Бироқ келгусида унинг самарадорлиги, адолатлилигини чуқур таҳлил этиш ва бу асосда зарарни ундириш, олинган фойдани, даромадни ҳуқуқ эгасига олиб бериш каби муқобил чораларни қайта тиклаш ўринли бўлур эди.

2024 йил 15 февралда “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига Ўзбекистон Республикаси миллий

қонунчилигини Жаҳон савдо ташкилоти битимларига мувофиқлаштиришни назарда тутувчи ўзгартириш ва кўшимчалар киритиш тўғрисида” ЎРҚ–908-сон Қонуни қабул қилинди¹.

ЖСТ бош келишуви талабларига мувофиқ хорижий инвестиция корхоналари ва маҳаллий корхоналар учун давлат рўйхатидан ўтказганлик учун бож миқдори бир хил қилиб белгиланди. Илгари бундай бож миқдори хорижий корхоналар учун оширилган суммаларда белгиланган эди.

Шунингдек, миллий интеллектуал мулк тизимини ЖСТнинг Интеллектуал мулк ҳуқуқининг савдо билан боғлиқ жиҳатлари тўғрисидаги битими талабларига уйғунлаштириш мақсадида:

– ҳукумат томонидан патент эгасининг рухсатсиз ундан фойдаланишга рухсат бериш мумкин бўлган аниқ ҳолатлар ҳамда уларга товон пули тўланишини белгилаб бериш;

– ўзга шахсга тегишли саноат мулки объектдан (патентдан) жамоат манфаатлари учун мажбурий лицензия асосида фойдаланиш ҳуқуқини олиш ва бундай фойдаланганлик учун патент эгасига мутаносиб миқдорда товон пулини тўланишига оид алоҳида нормаларни киритиш;

– патентланган усулдан фойдаланиш жараёнида юзага келадиган низоларда исботлаш мажбуриятини аниқлаштириш;

– инсофсиз рақобат оқибатида рўйхатга олинган товар белгиларини бекор қилиш бўйича даъво муддатини бекор қилиш;

– маҳаллий ва хорижий талабнома топширувчиларга интеллектуал мулк объектларини давлат рўйхатидан ўтказишда бир хил имконият яратиш, хусусан, патент божи миқдорларини норезидентлар ва резидентлар учун бирхиллаштириш, шунингдек, мазкур янги ставкаларни жисмоний ва юридик шахслар кесимида белгилаш;

– ихтиро ва фойдали моделларни давлат рўйхатидан ўтказишда II гуруҳ ногиронлиги бўлган шахсларга белгиланган патент божининг 90 фоизи, таълим олувчи шахсларга, илмий ва илмий-педагогик ходимларга 30 фоизи, юридик шахс бўлган кичик тадбиркорлик субъектларига, давлат аккредитациясидан ўтган таълим ташкилотларига ва илмий ташкилотларга 25 фоизи миқдорда имтиёзлар бериш;

¹ // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 15.02.2024 й., 03/24/908/0126-сон.

– оригинал дори воситаларини ишлаб чиқарувчи корхоналарни қўллаб-қувватлаш, хусусан, дори воситасини яратиш жараёнида ўтказиладиган тадқиқотлар натижасида олинadиган клиник олди ва клиник синовлар натижаларини химоя қилиш;

– саноат мулки объектларидан табиий офатлар, ҳалокатлар, эпидемиялар ва бошқа фавқулодда ҳолатларда фойдаланилган ҳолатларда ҳам ҳуқуқ эгасига белгиланган миқдорда товон пули тўланишни кўзда тутувчи қоидалар киритилди.

Мамлакатимизни ЖСТга кириш учун интеллектуал мулк соҳасидаги халқаро-ҳуқуқий асослар ва миллий-ҳуқуқий асосларни қиёсий солиштириш кифоя қилади.

Интеллектуал мулкнинг халқаро келишувларни тизимини қуйидагича таснифлаш мумкин.

1. Интеллектуал мулкнинг асосий халқаро шартномалари: “Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотини таъсис этиш тўғрисида”ги Стокгольм конвенцияси (БИМТ) (1967 йил). “Жаҳон савдосини ташкил этиш тўғрисидаги ҳужжатлар тўпламига киритилган интеллектуал мулк ҳуқуқининг ҳуқуқий жиҳатлари тўғрисида”ги битим – ЖСТ (ТРИПС Келишуви) (1994 йил).

2. Асосий халқаро муаллифлик шартномалари: “Адабий ва бадиий ижод асарларини химоя қилиш тўғрисида”ги Берн конвенцияси (1886 йил) (1971 йилдаги тузатишлар билан). “Бутунжаҳон муаллифлик ҳуқуқи тўғрисида”ги Конвенция (Женева) (1952 ва 1971 йилларда ўзгартирилган). БИМТнинг “Муаллифлик ҳуқуқи тўғрисида”ги шартномаси (1996 йил).

3. Турдош ҳуқуқлар соҳасидаги асосий халқаро шартномалар: “Ижрочилар, продюсерлар, фонограмма ишлаб чиқарувчилар ва эшиттириш ташкилотлари манфаатларини химоя қилиш тўғрисида”ги Конвенция (Рим конвенцияси) (1961 йил). “Сунъий спутник орқали узатиладиган дастурларни олиб боровчи сигналларни тарқатиш тўғрисида”ги Конвенция (Брюссел конвенцияси) (1974 йил). “Фонограмма ишлаб чиқарувчиларнинг манфаатларини уларнинг фонограммаларини ноқонуний такрорлашдан химоя қилиш тўғрисида”ги конвенция (Женева конвенцияси) (1971 йил). БИМТнинг “Ижро ва фонограммалар тўғрисида”ги шартномаси (1996 йил).

4. Саноат мулки соҳасидаги асосий халқаро шартномалар: “Белгиларни халқаро рўйхатдан ўтказиш тўғрисида”ги Мадрид битими (1891 йил).

“Саноат мулкини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги конвенция (1883 йил). “Савдо белгиси тўғрисидаги қонунлар тўғрисида”ги шартнома (1994 йил, 2006 йил).

“Белгиларни рўйхатга олиш учун товар ва хизматларни халқаро таснифлаш тўғрисида”ги битим (1957 йил). “Олимпия рамзини ҳимоя қилиш тўғрисида”да Шартнома (1981 йил).

5. Халқаро патент ҳуқуқининг асосий шартномалари: Саноат мулкини ҳимоя қилиш бўйича Париж конвенцияси (1883 йил). Патент кооперацияси бўйича ҳамкорлик шартномаси (1970 йил). “Патент ҳуқуқи тўғрисида”ги шартнома (PLT) (2000 йил). “Саноат намуналарининг халқаро таснифини таъсис этиш тўғрисида”ги битим (1968 йил). “Халқаро патент таснифи тўғрисида”ги битим (1971 йил). “Патент процедурасининг мақсадлари учун микроорганизмлар депонирлашни халқаро тан олиш тўғрисида”ги шартнома (1977 йил). Евроосиё патент конвенцияси (1994 йил). “Ўсимликларни янги навларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги халқаро конвенцияси (1961 йил). “Товар келиб чиққан жой номларини муҳофаза қилиш тўғрисида”ги шартнома (1958 йил). Саноат намуналарини халқаро рўйхатга олиш бўйича Гаага Битими (1999 йил).

6. Минтақавий келишувлар: “МДҲ давлатларининг муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилиш соҳасидаги ҳамкорлик тўғрисида”ги битими (1993 йил). Европа Иттифоқининг 1991 йил 14 майдаги 91/250 / “ЕЕС компьютер дастурларини юридик ҳимоя тўғрисида”ги директиваси. “Ижарага бериш ва вақтинча бепул фойдаланишни бериш ҳуқуқи ва баъзи интеллектуал мулк ҳуқуқлари тўғрисида”ги ЕИнинг 1992 йил 19 ноябрдаги 92/100 / ЕЕС Директиваси ва бошқалар. Интеллектуал мулкни асосий шартномаларини қисқача тавсифига тўхталадиган бўлсак, биринчи навбатда, Саноат мулкини ҳимоя қилиш бўйича Париж конвенциясини (1883) айтиб ўтиш керак.

7. Имконияти чекланганлар ҳуқуқларини муҳофаза қилувчи шартномалар: “Кўзи ожизлар ва кўриш қобилияти ёки бошқа имкониятлари чекланганларнинг нашр этилган асарлардан фойдаланиш имкониятини енгиллаштириш тўғрисида”ги Марокаш шартномаси. (2013 йил)

Интеллектуал мулк соҳасида Ўзбекистон миллий қонунчилик тизими:

1. Конституциянинг 53-моддаси;
2. Фуқаролик кодекси – IV бўлими;
3. Маъмурий жавобгарлик кодекси, 177, 177¹ ва 177²-моддалари;
4. Жиноят кодекси, 149, 191 ва 192-моддалари;
5. Божхона кодекси, 56-боб, 282–293-моддалари;
6. “Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни;
7. “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида”ги (янги таҳрири) Ўзбекистон Республикасининг Қонуни;
8. “Селекция ютуқлари тўғрисида”ги (янги таҳрири) Қонун;
9. “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни;
10. “Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумот базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида”ги Қонун;
11. “Интеграл микросхемаларт топологиялари тўғрисида”ги Қонун;
12. “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни;
13. “Фирма номлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни;
14. “Географик кўрсаткичлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни.

Халқаро келишувлар ва миллий қонунлар ўртасида узвий боғланиш мавжуд. Миллий қонунлар мазмунида халқаро стандартлар ўз мужассамини топган.

Юқоридаги ҳолатлардан кўриниб турибдики, мамлакатимизда ЖСТга аъзо бўлиш учун Ўзбекистон Республикаси қонунларини ТРИПС битими билан уйғунлаштириш жараёни мувофақиятли амалга оширилмоқда. Ҳозирга қадар амалга оширилган ҳуқуқий ислохотлар интеллектуал мулк соҳасидаги мамлакатимиз қонунлари ТРИПС битимига уйғунлашганлигини, улар ўртасида зиддият ҳам,

нормувофиклик ҳам мавжуд эмаслигини аниқ ишонч билан таъкидлаш мумкин. Бу борада навбатдаги вазифа мамлакатимизда интеллектуал мулкни ҳимоя қилишни институционал ва ҳуқуқий ҳимоя тизимини мустаҳкамлаш фуқаролик, маъмурий, жиноий жавобгарлик асосларини такомиллаштириш ва уларга қатъий риоя қилинишини таъминловчи ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиётини тизимли, барқарор ишлашини йўлга қўйишдан иборат.

Усманова Муборак Акмалжоновна,
Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети
Жиноий-ҳуқуқий фанлар кафедраси профессори,
юримдик фанлар доктори

Жамғариб бориладиган пенсия таъминотининг фуқаролик ҳуқуқий жиҳатлари

Ўзбекистон Республикасида аҳолини ижтимоий ҳимоялаш фаолияти ва самарали ижтимоий сиёсат юритиш, барқарор тараққиётимизни таъминлаш масалалари ижтимоий ҳуқуқий давлатга хос бўлган хусусиятлар саналади.

Бугунги кунда фуқаролик институтлари, нодавлат-нотижорат ташкилотлари, демократик қадриятлар, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларни ҳимоя қилувчи муҳим институтларга айланмоқда, фуқароларнинг ўз салоҳиятларини рўёбга чиқариши, уларнинг ижтимоий, социал-иқтисодий фаоллиги ва ҳуқуқий маданиятини ошириш ҳамда жамиятда манфаатлар мувозанатини таъминлашга кўмаклашмоқда.

Пенсия ҳуқуқи ўз моҳиятига кўра келажакда фуқароларни ижтимоий таъминлаш бўйича асосий ҳуқуқ ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 2 декабрдаги “Фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тўғрисида”ги Қонуни¹ (Қонун) ҳам моҳият жиҳатидан маблағларни жамғариб бориш асосида ижтимоий хатар юз берган

¹<https://lex.uz/acts/390573>.